

TƏBİİ MÜHİTƏ SUVARMANIN TƏSİRİ

A.S. Süleymanova, Y.A. Quliyeva, X.M. Həşimov, N.Y. Ləzgiyev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), "Fizika və kimya" kafedrası

Qida elementlərindən azot və kaliumun torpaqların meliorasiyası zamanı ekoloji mühitə təsiri öyrənilmiş onların suvarılma zamanı cəmi itki faizi hesablanmışdır. Torpaqların suvarılması müxtəlif formada aparılmışdır və onların ayrı-ayrılıqda təbii mühitə təsiri öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, bunlardan ən çox nitrat duzları miqrasiyaya uğrayır. Həmçinin tullantı sularının ekoloji təsiri də araşdırılmışdır. Azot və kaliumun torpağa verilməsi zamanı suvarmanın təsirindən illik orta itki faizi də hesablanmışdır.

Torpaqların meliorasiyası ekoloji duruma təsir edir ki, bu da torpaqların çirklənməsi, yeraltı və yerüstü suların hesabına baş verir.

Təcrübədə müəyyən edilmişdir ki, qida elementləri (0-60sm) dərinlikdə torpağa daxil edildikdə öz təsirini göstərir.

Cədvəl 1.

Azot və kaliumun kütlə faizi torpağın 0-60 sm dərinliyində

Mineral forma	2015			2016		
	Suvarma, l/s					
	0,75	1,0	1,5	0,75	1,0	1,5
NH ₄ ⁺	4,2	6,3	10,3	4,9	7,2	10,3
NO ₃ ⁻	8,3	12,1	16,2	6,9	11,4	15,2
K ₂ O	4,1	4,9	6,0	4,5	5,2	6,3
Cəmi itki	16,6	23,3	32,5	16,3	23,8	31,8

Müəyyən edilmişdir ki, bu qida elementlərindən ən çox torpaqda nitrat duzları miqrasiyaya uğrayır, suvarmadan asılı olmayaraq. Təcrübədən də görünür ki, onların cəmi 6,9-16,2% intervalında olur. Ammonyaklı azot az mütəhərrikdir və torpağın dərinliyinə az hopur. Bunlarda isə cəmi faiz 4,2-10,3 cədvəl 1-dən görünür ki, qida elementlərinin kütlə faizi suvarma 1,5 l/s olduqda ən çox yəni 31,8-32,5% arasında olur. Bunu isə suvarılan suyun artan filtrasiya ilə izah etmək olar. Suvarma 1,0 l/s olduqda isə qida elementlərinin kütlə faizi cəmi 23,3-23,8% olur, 0,75 l/s olduqda isə 15,3-16,6% dən yüksək olmur.

Tullantı sularının təsiri də tədqiq edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, kimyəvi elementlərin daxili zamanı intensivliyin artması suvarılan sahənin uzunluğundan və mineral gübrələrin normasından asılıdır.

Cədvəl 2.

Mineral forma	2015			2016		
	Suvarma, l/s					
	0,75	1,0	1,5	0,75	1,0	1,5
NH ₄ ⁺	0,4	0,8	1,5	0,6	1,1	1,3
NO ₃ ⁻	1,1	2,4	3,1	1,2	2,6	3,3
K ₂ O	1,2	2,0	2,4	1,4	2,3	2,5
Cəmi itki	2,7	5,2	7,0	3,2	6,0	7,0

Cədvəl 2-dən görünür ki, 0,75 l/s-də suvarma zamanı azot və kaliumun itkisi cəmi 2,7-3,2 % olur. Ancaq 1,5 l/s olduqda isə 7% olur ki, bu da üzümün yetişmə dövrünə təsadüf edir. Əgər hesab etsək ki, yetişmə dövründə üzümə 3 dəfə suvarma tətbiq edilir. Onda başa düşmək olar ki, mineral maddələrin itkisi də 3 dəfə artır. Üzüm üçün mineral maddələrin ortaitkisi cədvəl 3-də göstərilmişdir.

Cədvəl 3.

Azot və kaliumun müxtəlif suvarma hallarında orta itkisi(kq/qa)

İllər	0,75 l/s	1,0 l/s	1,5 l/s
2015	17	26	36
2016	17	27	35
orta	17	26,5	35,5

Birinci haldan görünür ki, ba halda torpaqların eroziyası baş verir bu da təbii şəraitdən və torpağın strukturundan asılı olaraq baş verir. Bu isə torpağın kolloid hissələrdən ibarət olması ilə izah olunur.

Təcrübə sahəsində həmçinin su ilə birlikdə torpaqların itkisi də hesablanmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, bu halda torpaqların itmə intensivliyi suvarmanın keyfiyyətindən asılıdır.

Cədvəl 4.

Müxtəlif suvarmalarda torpaqların errozoyası, t/qa il ərzində

İllər	0,75 l/s	1,0 l/s	1,5 l/s
2015	3,2	5,4	8,5
2016	3,4	6,0	8,3
orta	3,3	5,7	8,4

Təcrübələrin nəticələri göstərmişdir ki, suvarılmış sahələrdə torpaq itkisi cəmi orta hesabla il ərzində 3,3-8,4 t/qa arasında olur.

Nəticələr:

1. Torpaqların meliorasiyasının ekoloji duruma təsiri öyrənilmişdir.
2. Təcrübədə qida elementlərindən azot və kaliumun ekoloji duruma təsiri öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, bu qida elementlərindən torpağa ən çox nitrat duzları miqrasiyaya uğrayır.
3. Tullantı sularının ekoloji duruma təsiri də öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, mineral maddələrin intensivliyinin artması mineral gübrələrin normasından asılıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Xəlilov Ş.B. Səth sularının çirklənməsi və ona qarşı mübarizə tədbirləri. Azərb. Res. kons. coğ. Bakı, 2000.
2. Müseyibov M.A. Azərbaycanın fiziki coğrafiyası. Bakı, 1998.
3. Sadıqov A.S., Xəlilov İ.B. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi. Bakı, 2004.
4. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Azərbaycanın torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadənin sosial – iqtisadi və ekoloji əsasları. Bakı, 2007.

А.С.Сулейманова, Й.А.Кулиева, Х.М.Гашимов, Н.Й.Лязгиева

Влияние орошения на природную среду

РЕЗЮМЕ

Влияние азота и калия на элементы питания на условия окружающей среды при мелиорации почв рассчитывали как процент от общих потерь при их орошении. Орошение почвы осуществлялось в разных формах и их влияние на природную среду изучалось отдельно. Было обнаружено, что большинство этих нитратных солей мигрируют. Воздействие сточных вод на окружающую среду также было исследовано.

Среднегодовая потеря азота и калия от воздействия орошения на почву также была рассчитана.

A.S. Suleymanova, Y.A. Guliyeva, X.M. Hashimov, N.Y. Lazgiyev

The impact of irrigation on the environment

SUMMARY

The effect of nitrogen and potassium on nutrients on environmental conditions during soil reclamation was calculated and the percentage of total losses due to irrigation was calculated. Irrigation of the soil was carried out in various forms and their impact on the natural environment was studied separately. It was found that most of these nitrate salts migrate. The environmental impact of wastewater has also been investigated.

The average annual loss of nitrogen and potassium from the effects of irrigation on the soil was also calculated.

Açar sözlər: meliozasiya, miqrasiya, transformasiya, kalometriya, erroziya, gel, zol, kolloid.

Ключевые слова: мелиорация, миграция, трансформация, калометрия, эрозия, гель, зол, коллоид.

Key words: meliosis, migration, transformation, calometry, erosion, gel, zol, colloid.